

GRÆSENSYTTTELÆRE ELLER VALGHANDLINGSTEORI?

AF ERIK SCHMIDT

GENNEM to Menneskealdre har Økonomer drøftet Græsenyttelærens Problemer, og der synes stadig at være Stof til ny Diskussioner i dette Emne, der uden Tvivl hører til de mest fundamentale i den økonomiske Ligevægtsanalyse. Adskillige Forfattere har ganske forladt Græsenyttelærens Formuleringer, og nogle tager i særdeles hæftige Vendinger Afstand fra dem — og saa viser det sig undertiden, at de selv opstiller Paastande, det er uhyre vanskeligt at skelne fra Græsenyttelæren; et nærliggende Eksempel herpaa frembyder Cassels Fremstilling i »Teoretisk Socialekonomi«.

I nærværende Undersøgelse, der danner Indledningen til en senere følgende speciel Behandling af Behovenes og Forbrugets Psykologi, er det Hensigten at anstille lidt erkendelsesteoretisk Refleksion over de Problemer, som er blevet diskuteret mellem Græsenyttelærens Tilhængere og Modstandere, specielt Valghandlingsteoretikerne.¹⁾

I

Begyndere i Studiet af Økonomien faar ofte det Indtryk af mere elementære Lærebogsfremstillinger, at Græsenyttelæren er en bestemt udformet Teori. Dette er for saa vidt langt fra Tilfældet, som der foreligger et stort Antal Systemer, som ikke mindst hvad sproglig Formulering angaar afviger betydeligt fra hinanden. Visse grundlæggende Træk er dog fælles og berettiger det fælles Navn.

Den kendte franske Teorihistoriker *Charles Gide* deler Græsenytteteoretikerne, som han behandler under Fællestitlen: Hedonisterne, i to »Skoler«, den psykologiske Skole og den matematiske

¹⁾ Jeg er Professor Jørgen Jørgensen taknemlig for at have gennemlæst Manuskriptet til denne Artikkel og fremsat en Del kritiske Bemærkninger.

GRÆSENSYTTTELÆRE ELLER VALGHANDLINGSTEORI?

AF ERIK SCHMIDT

GENNEM to Menneskealdre har Økonomer drøftet Græsenyttelærens Problemer, og der synes stadig at være Stof til ny Diskussioner i dette Emne, der uden Tvivl hører til de mest fundamentale i den økonomiske Ligevægtsanalyse. Adskillige Forfattere har ganske forladt Græsenyttelærens Formuleringer, og nogle tager i særdeles hæftige Vendinger Afstand fra dem — og saa viser det sig undertiden, at de selv opstiller Paastande, det er uhyre vanskeligt at skelne fra Græsenyttelæren; et nærliggende Eksempel herpaa frembyder Cassels Fremstilling i »Teoretisk Socialekonomi«.

I nærværende Undersøgelse, der danner Indledningen til en senere følgende speciel Behandling af Behovenes og Forbrugets Psykologi, er det Hensigten at anstille lidt erkendelsesteoretisk Refleksion over de Problemer, som er blevet diskuteret mellem Græsenyttelærens Tilhængere og Modstandere, specielt Valghandlingsteoretikerne.¹⁾

I

Begyndere i Studiet af Økonomien faar ofte det Indtryk af mere elementære Lærebogsfremstillinger, at Græsenyttelæren er en bestemt udformet Teori. Dette er for saa vidt langt fra Tilfældet, som der foreligger et stort Antal Systemer, som ikke mindst hvad sproglig Formulering angaar afviger betydeligt fra hinanden. Visse grundlæggende Træk er dog fælles og berettiger det fælles Navn.

Den kendte franske Teorihistoriker *Charles Gide* deler Græsenytteteoretikerne, som han behandler under Fællestitlen: Hedonisterne, i to »Skoler«, den psykologiske Skole og den matematiske

---

¹⁾ Jeg er Professor Jørgen Jørgensen taknemlig for at have gennemlæst Manuskriptet til denne Artikkel og fremsat en Del kritiske Bemærkninger.

Skole¹⁾. For en helt overfladisk Betragtning kan denne Inddeling tage sig meget berettiget ud: Nogle af Grænsenytteteoretikerne benytter sig jo af en Række psykologiske Begreber og bygger paa visse psykologiske Sætninger om Behovstilfredsstillelsen m. v., mens andre lægger Hovedvægten paa en matematisk Formulering af Teorien. Det er imidlertid klart, at man ikke vinder nogen dybere Indsigt ved at rubricere forskellige Teorier efter de sproglige Udtryk, de forskellige Forfattere benytter sig af. Om en Teori er »matematisk« eller ikke, har erkendelsesteoretisk set intet at gøre med, om den anvender de gængse matematiske Tegnsymboler eller om den kun bruger almindelige Ordsymboler; og om en Teori bygger paa Psykologi eller ikke, fremgaar — som senere skal paavises — heller ikke uden videre af den Terminologi, den benytter. Gides to »Skoler« er da ogsaa af den højst besynderlige Karakter, at en betydelig Del af de ældre Grænsenytteteoretikere anføres under begge »Skoler«.

I den Udformning, som er bedst kendt herhjemme, *Bircks* »Grænseværdilære«, er Grænsenytteteorien fremstillet som en Teori, der tager sit Udgangspunkt i visse elementære psykologiske Erfaringer; de grundlæggende Begreber er Behov eller Attraa, Lyst og Ulyst m. v., og de grundlæggende Sætninger handler om Behovenes Tilfredsstillelse og Ulysten under Arbejdsprocessen etc. *Bircks* Fremstilling svarer ret nøje til den oprindelige engelske Udformning af Grænsenyttelæren og tager kun i meget ringe Grad Hensyn til den Kritik, som fra forskellig Side er rettet mod *Jevons* og de andre, ældre engelske Grænsenytteteoretikere. Denne Kritik rettedes dels mod de psykologiske Lærdomme, de ældre Forfattere lagde til Grund, dels mod den Forudsætning, at man overhovedet i Økonomien kunde bygge paa psykologisk Erfaring.

Den første blandt Kritikerne var *Irving Fisher*, som i sin Doktorafhandling: »Mathematical investigations in the theory of value and prices« i 1892 forsøgte at opbygge Værdilæren paa en ny Maade, der senere er blevet betegnet som Valghandlingsteorien. Denne Teori har gaaet sin Sejrsgang i Amerika og England; herhjemme kender vi den bedst fra *Ragnar Frisch*, som er den af *Irving Fishers* Elever, som holder sig nærmest til hans oprindelige Formuleringer og Problemstillinger.

Det skal i denne Artikkel nærmere paavises, at der ikke er nogen principiel Forskel paa Grænsenytteteori og Valghandlings-

¹⁾ Gide et Rist: Histoire des doctrines économiques. 5. éd. 1926.

teori, den sidste er i Virkeligheden blot en anden sproglig Formulering af samme Tankegang. Først behandles Fishers Stilling til den ældre Opfattelse.

II

Fisher benyttede ligesom sine Forgængere de psykologiske Udtryk »desire« og »utility«, men han tilforordnede disse Begreber en ny, ikke-psykologisk Betydning. Fisher siger, at disse Begreber udgør et Bindeled mellem Psykologien og den ny Valghandlingsteori, men Økonomien har ingen nærmere Interesse i at undersøge, hvad der psykologisk svarer til dem¹⁾. De senere Valghandlingsteoretikere har mere konsekvent helt bortkastet Ordene »desire« og »utility«.

Fisher bibeholder altsaa Ordet »desire«, og han tilvejebringer Overgangen fra den gamle psykologiske Betydning af dette Ord til en ny, for Økonomien anvendelig Betydning gennem følgende fundamentale Sætning: »Each individual acts as he desires«.

Fisher betegner denne Sætning som et Postulat, hvilket i Forbindelse med hele Fremstillingen kan tyde paa, at han har opfattet den som en real Forudsætning om, at alle Handlinger udspringer paa entydig Maade af Behovene; hermed vilde altsaa blive udsagt noget om psykologiske Forhold, som ud fra Fishers øvrige Synspunkter slet ikke vedkommer Økonomien, og som heller ikke kan iagttages og maales paa samme Maade som de økonomiske Fænomener. Den konsekvente valghandlingsteoretiske Tydning maa være, at Sætningen er en Definition af Ordet »desire«, en Definition, der siger, at dette Ord skal anvendes synonymt med Ordet »acts«, d. v. s. Individets økonomiske Handlen, som den f. Eks. viser sig paa Markedet.

Helt konsekvent er Fisher i sin Bestemmelse af Begrebet »utility« eller Nytte; det defineres saaledes: at Godet A har større Nytte for et Individ end Godet B, gøres ensbetydende med, at Individet foretrækker Godet A for Godet B. At Goderne A og B har samme Nytte, gøres ensbetydende med, at Individet hverken foretrækker A for B eller foretrækker B for A. (Der er her naturligvis tænkt paa bestemte Mængder af Goderne A og B). Hermed er Ordet »utility« eller

¹⁾ »It does not follow that these discussions have no meaning or importance . . . . But the economist need not envelop his own science in the hazes of ethics, psychology, biology and metaphysics« (S. 23).

»Nytte« paa entydig Maade tilforordnet Begrebet »Preferense« eller »Valghandling«, og kvantitativt er »Nytten« bestemt gennem de Kvanta af Goderne, som byttes med hinanden (naar der ses paa »smaa Tilvækster« eller »Forholdene paa Grænsen«). — Man kan da ligesaa godt helt stryge Ordene »desire« og »utility« af Økonomiens Ordbog og derved undgaa Faren ved de psykologiske og etiske Bibetydninger, disse Ord har. Dette Skridt blev taget af Fishers Efterfølgere, og nu benyttes almindeligvis Ord som »Bytteforhold«, »Substitutionsrate«, eller »Indifferensretning«, der mere direkte leder Tanken hen paa de kvantitative Forhold, som interesserer os ved en »Valghandling«.

III

Der er ingen Grund til her at gaa nærmere ind paa, hvorledes hele Efterspørgselsteorien kan udvikles paa Basis af de valghandlingsteoretiske Begreber; det er almindeligt kendte Ting. Derimod har det Interesse at se nærmere paa den Begrundelse, Fisher gav for sit Brud med den gængse psykologiske Terminologi.

Fisher nøjes ikke med — som adskillige andre Kritikere — at give Udtryk for en almindelig Skepsis med Hensyn til Psykologiens Metoder (Introspektionen) og Utilfredshed med den Uklarhed, som hæfter ved mange af de psykologiske Begreber og Sætninger, Grænsenytte-teorien har bygget paa, han giver Udtryk for en Opfattelse, der er af vidtrækkende principiel Karakter. Han hævder, at Begreberne »desire« og »utility« indtager en lignende Stilling indenfor Økonomien som Begreberne Kraft og Energi indenfor Fysiken, og ved at analogisere med Kraftbegrebets Udvikling indenfor Fysiken, kommer han til den Slutning, at Økonomien ligesom Fysiken maa frigøre sine Grundbegreber for den psykologiske Bibetydning og søge frem til kvantitative Bestemmelser — og dette maa ske over Indførelsen af Valghandlingsbegrebet. Fishers Formulering lyder saaledes:

»Before mechanics was a science, »force« stood for a »common sense« notion resolvable in the last analysis into a muscular sensation felt in pushing and pulling. But to conduct a positive science, force must be defined with respect to its connection with space, time and mass. So also, while utility has an original »common sense« meaning relating to feelings, when economics attempts to be a positive science, it must seek a definition which connects it with objective commodity« (S. 17).

Denne Betragtning er tilsyneladende meget vægtig, og den er da ogsaa senere gentaget og videreført af Frisch i hans kendte Afhandling: »Kvantitativ Formulering af den teoretiske Økonomikks Lov«. Jeg tror dog, at den er uholdbar, at den beror paa en falsk Analogislutning. Rigtigt er det naturligvis, at man gør sig skyldig i en Antropomorfisme, naar man til daglig lægger mere i det fysiske Kraftbegreb end Masse gange Acceleration og projicerer noget af sine egne Fornemmelser ud i Omverdenens »døde« Ting; det kan heller ikke bestrides, at Fysiken og de andre Naturvidenskaber kun har været istand til at naa frem til deres nuværende høje Udviklingstrin ved konsekvent at frigøre sig fra alle Antropomorfismer af denne Art. Men forholder det sig nu paa helt samme Maade med Økonomien?

Den fysiske Kraft har kun i faa Undtagelsestilfælde et subjektivt Korrelat, Muskelspændingen m. v., om de økonomiske Størrelser gælder derimod altid, at de paa en eller anden Maade maa føres tilbage til et menneskeligt Forhold: Behov, Lyst, Værdi eller andet. Økonomien er ikke blot en Lære om Forholdet mellem Ting (tekniske Relationer, Bytte- og Prisrelationer m. v.), det er først og sidst en Lære om Mennesker som producerer, tilegner sig, bytter og forbruger Ting indenfor en Samfundsorganisations Rammer.

I en Detailbehandling af visse økonomiske Problemer kan man nok koncentrere sig udelukkende om »Bytteforhold« mellem Varekvanta, Priser m. v., men man kan herved kun faa fat paa en Del af den Aarsagssammenhæng, som er bestemmende for disse Størrelser. Økonomien er kausalt set ikke et afsluttet Omraade paa samme Maade som Fysiken er det: det fysiske Rum er kausalt lukket i den Forstand, at der ikke foregaar nogen Indgriben ved ikke fysiske Foreteelser, om enhver fysisk Bevægelse eller Forandring gælder, at den helt og holdent kan beskrives eller forklares kausalt ved Hjælp af andre fysiske Bevægelser og Forandringer¹⁾. Økonomien er derimod som Aarsagsomraade saa at sige aabent til alle Sider: de økonomiske Foreteelser er jo stort set kun et Udsnit af en mere omfattende sociologisk Sammenhæng, og de staar i Kausalforbindelse med biologiske saavel som psykologiske Forhold. Særlig for Værdilærens Vedkommende gælder det, at der er en stadig

¹⁾ Jvnf. Kurt Levin: »Principles of topological psychology«, S. 68-69. og R. Carnap: »Physikalische Begriffsbildung«, S. 4.

Overgang mellem psykologisk-biologiske Aarsagskæder og de økonomiske Aarsagskæder.

Holder vi os alene til Efterspørgselsteorien synes det Standpunkt paa Forhaand rimeligt, at Lovene for Efterspørgslen saavel maa kunne studeres ved en biologisk, specielt en psykologisk Undersøgelse af Behovene og Forbruget, som ved en snæver »økonomisk« Undersøgelse af Priser, Varemængder, Indtægter m. v. Naar man indenfor den moderne ekonometriske Skole lægger megen Vægt paa kun at tage Hensyn til Fænomener af den sidste Art, forekommer det mig at være et alt for snævert og ensidigt Synspunkt.

Som Illustration hertil skal anføres en lille Undersøgelse af *Stæhle*, der handler om de Forandringer, der foregaar i svenske Emigranters Forbrugsvaner efter at være omplantet fra et svensk »Forbrugsmiljø« til det amerikanske¹⁾. *Stæhle* benytter hertil en kompliceret statistisk Beregning paa Basis af svenske og amerikanske Husholdningsbudgetter, Pristal m. v., og naar paa denne Maade til det Resultat, at forskellige Indkomstgrupper reagerer forskelligt. Han paaviser bl. a., at S sammensætningen af Forbruget af Fødevarer har større Lighed med det amerikanske for de Emigranter, der har lavest Indtægt, end for dem, der har højere Indtægt. For de mest velhavende Emigranter gælder dog modsat, at de har en forholdsvis god Tilpasning. *Stæhle* indrømmer, at han kun kan tænke sig disse Resultater »forklaret« gennem forskellige psykologiske Betragtninger, men samtidig mener han, at kun den økonomisk-statistiske Undersøgelse kan lede een paa Sporet af en saadan Sammenhæng:

»It is, of course, in the nature of things that there is no way of deciding by the measure of dissimilarity why the facts are such as measurement would show them to be; but it is notable that these facts can easily be explained by supplementary and non-quantitative reasoning. By the latter alone it would, however, not have been possible to arrive at the results shown in the preceding sections« (S. 72).

Denne Udtalelse forekommer mig at være et typisk Eksempel paa, at Folk kan være fremragende Videnskabsmænd indenfor et bestemt Omraade og samtidig indenfor et andet dem fremmed Omraade kan være ganske naive og ukritiske. *Stæhle* synes at

¹⁾ Hans *Stæhle*: »The reaction of consumers to changes in prices and income«, *Econometrica*, 1934.

indtage det selvmodsigende Standpunkt, at kun den økonomisk-statistiske Undersøgelse kan føre til Formulering af visse Lovmæssigheder, mens disse Lovmæssigheder paa den anden Side først kan forklares ved visse supplerende psykologiske »Ræsonnementer«. Samtidig med at han altsaa tillægger visse skrivebordspsykologiske Betragtninger en Værdi som endelig Forklaring, synes han ude af Stand til at forestille sig, at man kunde foretage en psykologisk Undersøgelse af Emigranternes Livsvaner paa en mere videnskabelig Maade; maaske kunde man netop ved en saadan grundig Undersøgelse ikke blot være naaet til de af Staehle beregnede summariske Resultater, men til langt mere differentierede og detaljerede Love.

For en ikke forudindtaget Betragter synes det rimeligt at gaa ud fra, at Lovene for Værdidannelsen, specielt Efterspørgslen, kan udforskes b a a d e gennem psykologiske og biologiske Undersøgelser og gennem rent økonomiske Undersøgelser. Hvorvidt den ene eller den anden af disse Fremgangsmaader — eller maaske begge i Forening — viser sig mest frugtbare, kan ikke afgøres paa Forhaand. Paa Forhaand maa det antages, at der i hvert Fald er en Mulighed for, at Økonomerne bliver klogere ved at tage en psykologisk Undersøgelse til Hjælp.

IV

Ser man paa den økonomiske Teoris historiske Udvikling, maa man indrømme, at den psykologiske Betragtning — eller i hvert Fald den psykologiske Udtryksmaade — har spillet en betydelig Rolle indenfor Værdilæren. Om det saa har været til det gode eller onde, kan være svært nok at afgøre. Med en vis Ret kan man hævde, forekommer det mig, at mange af de ældre Økonomer har forstaaet i hvert Fald at hente Inspiration i de psykologiske Love, som de (med Rette eller Urette) har anset for relevante for Efterspørgslen. Nægtes kan det imidlertid paa den anden Side ikke, at den hedonistiske Psykologi og den dermed følgende Terminologi har bidraget til mange Uklarheder og Misforstaaelser. Og hvor ofte er det ikke blevet klarlagt med slaaende Eksempler, at »Grænsenyttelæren bygger paa en forældet Psykologi«? Mærkeligt ser det ogsaa ud, at den Skole indenfor Grænsenyttelæren, som nutildags stadig fastholder den psykologiske Terminologi, de østrigske Subjektivister, selv hævder at deres Værdilære intet har at gøre med Psykologien som Erfaringsviden-

skab, men er en apriorisk Lære, der har ubetinget Gyldighed for al økonomisk Handlen¹⁾.

For at faa udredet hele dette Problem er det nødvendigt at gaa noget nærmere ind paa, hvad det egentlig er, der udsiges i Græsenyttlærens Sætninger.

De Vanskeligheder, der foreligger her, har deres Rødder langt tilbage i den økonomiske Teoris Historie. I den klassiske Udvikling af den økonomiske Teori gik man ud fra, at eftersom økonomiske Relationer opstaar gennem eller er Udtryk for Menneskenes Handlinger og Bestræbelser — i Forhold til Omverdenen og hinanden indbyrdes — maa væsentlige Dele af Økonomien være bestemt af Træk i den menneskelige Natur i den Forstand, at i hvert Fald en Del af de økonomiske Love er Afspejlinger af eller Konsekvenser af Love eller Principper, som har Gyldighed for det enkelte Menneskes Handlinger (homo-oeconomicus-Princippet). Ved at gaa ud fra Love, der behersker det enkelte Individ's Handlen, kan man altsaa ifølge denne Opfattelse naa frem til de Love, der gælder i samfundsmæssig Maalestok; f. Eks. kan man af den psykologiske Lov for Græsenyttens Aftagen med stigende Forbrug udlede, at Efterspørgselskurven er faldende.

I hele den Maade, hvorpaa man behandlede de for det enkelte økonomisk handlende Individ gældende Love eller Regler, laa imidlertid en dybtgaaende erkendelsesteoretisk Uklarhed, som kan karakteriseres som en Sammenblanding af en kausal Betragtning af menneskelig Handlen med en formelt deduktiv Betragtning og en normativ Betragtning. Dette kan mere præcist udtrykkes saaledes, at de Love eller Regler, som tænktes at have Gyldighed for det økonomisk handlende Subjekt paa en uklar Maade snart opfattedes som de Kausallove eller empiriske Love, der gælder for den faktiske menneskelige Handlen, snart som rent analytiske Sætninger (Tautologier), d. v. s. Sætninger, der kun er en logisk Udvikling af det, der ligger i visse i Forvejen opstillede Definitioner og Grundsætninger, og snart som normative Principper, der foreskriver, hvordan man bør disponere i forskellige Situationer.

Forholdet mellem disse tre Betragtningmaader kan karakteriseres nærmere gennem følgende Eksempel:

»Har en Person Valget mellem at faa Godet A eller Godet B,

¹⁾ Se f. Eks. Ludwig Mises: »Bemerkungen zum Grundproblem der subjektivistischen Wertlehre«, Archiv für Sozialw. und Sozialpol., 1928.

og har A større Nytte for ham end B, vil han vælge A (foretrække A for B)«.

Denne Sætning, som er helt typisk for de mest grundlæggende Sætninger, der arbejdes med i den økonomiske Ligevægtsteori, kan opfattes paa følgende tre Maader:

(i): For det første som et Udsagn om, at et normalt, fornuftigt handlende Menneske, for hvilket A har større Nytte end B, faktisk stillet overfor Valget mellem A og B efter al Sandsynlighed vil vælge A. Der udsiges i dette Tilfælde noget om en psykologisk-kausal Sammenhæng, hvis Tilstedeværelse kan efterprøves ved et Studium af, hvordan Folk faktisk bærer sig ad i saadanne Valgsituationer. Det er tænkeligt, at en saadan Undersøgelse vil vise, at Folk ikke i alle Tilfælde vælger Godet med størst Nytte — selv om de er klar over, hvilket dette er. Det kan f. Eks. tænkes, at de lader sig lede af andre Synspunkter end »Nyttehensyn«, eller at de slet ikke anstiller fornuftige Ræsonnementer, før de handler.

For de ældre Grænsenytteteoretikere som for de klassiske Økonomer, som ikke var indstillet paa en nærmere psykologisk Undersøgelse af, hvordan Folk faktisk handler, var det i en vis Forstand »umiddelbart indlysende«, at man maatte foretrække det større Gode for det mindre; netop herved er det, at Overgangen sker til den deduktive Opfattelse.

(ii): Efter denne kan Sætningen opfattes som en rent logisk Konklusion, idet man gaar ud fra det fundamentale økonomiske Postulat, der f. Eks. ofte er blevet formuleret saaledes: »Økonomisk Handeln bestaar i at opnaa den størst mulige Nytte med det mindst mulige Offer«. Da der i det foreliggende Eksempel ikke er forudsat, at der skal ydes nogen Modydelse (Offer) for det Gode, der vælges, og da der gælder, at »Godet A har større Nytte for Individet end Godet B«, kan der ved simpel Subsumtion sluttes, at »dette Individ handler økonomisk ved at vælge A«.

Sætninger og Slutninger af denne Art er typiske for det, som almindeligvis kaldes den rene Økonomi (pure economics, économie pure). Denne bestaar netop af en logisk Deduktion ud fra visse Forudsætninger (Definitioner og Grundsætninger), saaledes at de Følgesætninger, man naar til, er sande, hvis Forudsætningerne er sande, mens omvendt Forudsætningerne maa være falske, hvis Følgesætningerne viser sig at være falske. Om saa Sætninger og Forudsætninger faktisk er sande eller falske, kan ikke afgøres indenfor den rene Teoris Rammer; hertil kræves, at

Teorien fortolkes som omhandlende bestemte faktiske, økonomiske Forhold, f. Eks. ved Realdefinition af Udtryk som »Nytte«, »Valg« etc. — og derved kommer man over i den empiriske Betragtning.

(iii): Den tredje Opfattelse fremkommer nu paa den Maade, at man opfatter det eller de økonomiske Principper som vejledende Normer, ikke som faktisk gældende Kausallove. Den under (ii) anførte Konklusion faar da denne Betoning: »Individet bør i den givne Situation vælge Godet A i Stedet for Godet B«.

Saa længe det fastholdes, at der er forudsat bestemte Normer eller Præmisses, er saadanne Sætninger fuldt ud legitime; de faar da den hypotetiske Karakter: Hvis man ønsker at handle økonomisk, saa skal man bære sig ad saadan eller saadan — og i saa Fald hører de ind under (ii). Derimod er der Grund til at nære Betæneligheder, naar normative Principper, der bunder i Forfatterens moralske, lyriske eller religiøse Indstilling overfor Tilværelsen, indsmugles i Ræsonnementer, som foregiver at udsige noget om Virkeligheden og tilsyneladende kun bygger paa »facts«.

V

Hvorledes den normative Betragtningensmaade har gjort sig gældende indenfor Grænsenytteteorien, skal forbigaaes her. At den historisk har spillet en betydelig Rolle, ikke mindst i England, hvor Utilitarismen en lang Periode prægede den almindelige filosofiske Orientering, er givet, men formentlig er denne Indflydelse forlængst trængt i Baggrunden¹⁾. Derimod kan det næppe bestrides, at der stadig er Tendenser til at blande de to andre Betragtningensmaader sammen.

Den ældre Generation af Økonomer ansaa efter alt at dømme Menneskene for mere rationelle i deres Handeln, end vi gør. Naar de talte om en *homo oeconomicus*, var det ikke blot som en ren Konstruktion, men de gik ud fra, at Mennesket faktisk var en god Tilnærmelse til dette Idealbillede af et økonomisk handlende Menneske. Der er saaledes ingen Tvivl om, at Jevons tillagde den saakaldte »calculus of pleasure and pain« en vis real psykologisk Betydning. Hermed bliver det forstaaeligt, at den kausale og den deduktive Betragtning blandes sammen; Individets Indsigt i, hvad der er den rigtige økonomi-

¹⁾ Om hele dette Spørgsmaal kan henvises til Myrdals Behandling i Bogen: »Vetenskap och Politik i Nationalekonomien«.

miske Handling (d. v. s. det, som følger logisk af de økonomiske Grundsætninger + de konkrete Betingelser, hvorunder der handles) bliver saa at sige det afgørende Led i den Aarsagskæde, der faar det til at handle, som det gør.

For at klargøre dette uhyre vigtige Punkt, skal anføres et Eksempel fra Boehm-Bawerk, et Eksempel, som er helt typisk for den Maade, hvorpaa Grænsenyttelærens Sætninger illustreres eller »godtgøres«:

»Findet nun um ein verfügbares Gut ein Wettstreit zwischen mehreren sich ausschliessenden Verwendungen statt, so ist es klar, dass bei rationeller Wirtschaftsführung die wichtigste derselben den Vorzug erhalten muss. . . . Man wird diese Regel in der Erfahrung leicht bestätigt finden. Niemand wird Möbel aus Eichenholz nach ihrem »Brennwert«, ein gutes Reitpferd als »Pferdefleisch«, ein schönes Gemälde als »alte Leinwand« schätzen!«¹⁾.

Boehm-Bawerk hævder altsaa, at den Regel, at man foretrækker det Formaal, som er det vigtigste, bekræftes af Erfaringen. De fleste af hans Læsere vil sikkert ogsaa umiddelbart ræsonnere: »Selvfølgelig vil ingen vurdere Egetræsmøbler efter deres Brændelsesværdi, etc.«. (Den velvillige Læser forudsætter naturligvis en Række underforstaaede Præmisses: at Egetræsmøblerne er i god Stand, at Vedkommende sætter Pris paa dem, at der ikke foreligger nogen ekstraordinær Brændelssituation, men at Møblerne faktisk repræsenterer en langt større Markedsværdi som Møbler end som Brænde etc.). Boehm-Bawerk giver netop Udtryk for den naturlige Reaktion paa denne Art af Eksempler, naar han siger: »Niemand wird so thöricht sein, seine verfügbaren Mittel in der Befriedigung geringfügiger und leicht entbehrllicher Bedürfnisse zu erschöpfen« (S. 27). — Det synes jo klart nok!

Ved Hjælp af Eksempler og Ræsonnementer af denne Art, som nemt kan varieres paa talrige Maader, synes det muligt at godtgøre, at Grænsenyttelærens Sætninger maa have Gyldighed for Individuer, der faktisk befinder sig i økonomiske Valgsituationer. — Er der nu virkelig Tale om psykologisk »Erfaring« i saadanne Eksempler? Er det muligt paa denne Maade at ræsonnere sig til, hvordan Folk faktisk handler?

¹⁾ Boehm-Bawerk: »Grundzüge der Theorie des wirtschaftlichen Güterwerts«, Genoptryk London 1932, S. 52—53.

Jeg tror, man maa karakterisere hele denne Maade at gøre Sætninger indlysende paa, paa følgende Maade: De Eksempler, der anføres som »Beviser« eller »overbevisende Illustrationer« af Grænsenytteteoretikerne, har alle det fælles, at der i en tænkt Situation opstilles en Række forskellige Handlingsmuligheder (f. Eks. 5 forskellige Anvendelser af en Sæk Korn: Brød, Saasæd, Foder til Hesten etc.) og hver af disse Handlingsmuligheder fremstilles som behæftet med en bestemt »Værdi«, »Nytte« eller »Vigtighed« eller lign. Idet nu de forskellige Handlingsmuligheder er os forelagt og gjort bevidst udelukkende ud fra Synspunktet: hvilken »Vigtighed«, der tilkommer dem, er dermed suggereret eller anslaaet en bestemt psykologisk Indstilling, nemlig den rationelle Afvejen af de forskellige givne »Vigtigheder« som handlingsbestemmende Faktor. Gennem hele den Maade, Valgsituationen er lagt op paa, opnaas saaledes dels, at der drages en logisk Konklusion af visse Præmisser, dels at der desuden opstaar det Indtryk, at der er Tale om en kausalt nødvendig Handlemåde, d. v. s. man finder det umiddelbart indlysende, at man selv vilde handle paa den rigtige Maade, hvis man befandt sig i en Situation svarende til den angivne.

Den psykologiske Erfaring er jo imidlertid ikke desto mindre den, at vi i Dagliglivet sjældent staar overfor saadanne veldefinerede, værdimæssigt ordnede Rækker af Handlingsmuligheder, men derimod overfor et »Felt« af forskellige Handlingsimpulser, hvoriblandt »Værdimomentet« eller »Nyttehensynet« ofte er ganske underordnet, ja i visse Tilfælde maaske overhovedet ikke tilstede. For at se dette, kræves imidlertid en »umiddelbar Iagttagelse« af, hvordan man selv og andre faktisk bærer sig ad i lignende Situationer, og har man først indøvet sig i den Slags Tanke-skemaer, som er lagt til rette i Formuleringen af de Grænsenytteteoretiske Ræsonnementer, er det uhyre vanskeligt at skrue sig ned til den umiddelbare Iagttagers Holdning. Man fristes derfor til at tro, at man ved at gennemtænke saadanne Eksempler virkelig udvider sin psykologiske Erfaring.

Paa Grundlag af denne Udredning maa da hævdes, at Grænsenytteteoriens Sætninger ikke er Udsagn om, hvorledes Folk handler (disponerer) i forskellige Situationer, men hypotetiske Sætninger, der udsiger noget om, hvorledes man skulde bære sig ad, hvis man tænkte logisk over, hvad der fulgte af givne Forudsæt-

ninger (de økonomiske Grundprinciper, en bestemt Skala for Goderne »Nytte«, etc.) og hvis man ønskede at handle i Overensstemmelse med Økonomiens Regler. Hovedvægten ligger altsaa i Deduktionen, ikke i det psykologiske Indhold.

VI

Naar der i Almindelighed hersker Uklarhed med Hensyn til denne Sammenhæng, saa skyldes det ikke mindst, at man alt for ofte har forsyndet sig mod de elementæreste Regler for, hvorledes Begreber skal defineres, og at man i Forbindelse dermed har bibeholdt hele den psykologiske Terminologi. Ofte har man saaledes, naar man troede, at man tilforordnede sine Begreber bestemte reale økonomiske eller psykologiske Foreteelser i Stedet givet dem et saadant Indhold, at det blev principielt umuligt at godtgøre, om Sætninger, hvori disse Begreber forekom, var sande eller falske. Dette er f. Eks. sket paa den Maade, at man paa den ene Side har sagt: stillet overfor forskellige mere og mindre nyttige Goder, vil et økonomisk handlende Individ vælge det nyttigste, og paa den anden Side har bestemt »det nyttigste Gode« som det Gode, der vælges af et økonomisk handlende Individ¹⁾.

Mere specielle Eksempler paa det samme er det, naar man f. Eks. har sagt: hvis et Individ stillet overfor en Række mere og mindre nyttige Goder ved Trusler om Vold eller lignende tvinges til at vælge et mindre nyttigt Gode end det havde valgt uden Tvang, opfører det sig i Virkeligheden i Overensstemmelse med Nytteprincippet, for det mest nyttige for det er jo netop at undgaa at udsætte sig for Vold. — Eller naar det siges: hvis et Individ disponerer ganske tankeløst og smider sine Penge ud til helt tilfældige Formaal uden nævneværdig Nytte, saa handler det alligevel i Overensstemmelse med Græsenyttelæren, thi det sparer sig selv for de Besværligheder, det vilde medføre at tænke sig om og lægge et fornuftigt Budget²⁾.

Eksempler af denne Art er en yndet Sport for haardnakkede Rationalister, som altid er istand til at vise, at man kan dreje Sagen paa en saadan Maade, at det handlende Individ har reali-

¹⁾ Jvnf. Felix Kaufmann: »Logik und Wirtschaftswissenschaft«, Archiv f. Sozialw. und Sozialpol., 1925, og: »On the subject-matter and method of economic science«, *Economica*, 1933.

²⁾ Denne Tankegang findes hos Boehm-Bawerk, og er gentaget af mange senere Forfattere.

seret den for ham i den givne Situation største Nytte. Disse Folk glemmer oftest, at hvis det altid maa forholde sig saadan, som Grænsenyttelæren siger, saa kan den i hvert Fald ikke lære os noget om Virkeligheden. En Teoris reale Sandhed kan ikke godtgøres ved blotte Fortolkninger af Begreber, men kun ved en Undersøgelse af Virkeligheden, det vil i de anførte Eksempler sige: ved en eksperimental psykologisk Undersøgelse.

En anden Version af samme Fejltagelse er det, naar man indfører »Behovene« som Forklaring paa Individernes Handlinger, men ikke anviser, hvorledes det empirisk skal godtgøres, hvornaar det ene eller det andet Behov foreligger, og hvor »stærke« de forskellige Behov er. Man kommer paa denne Maade ud i saadanne helt formelle Konstruktioner som »Behovet efter at undgaa Vold«, »Behovet efter at undgaa at tænke sig om«, etc.

I Karikatur er denne »Cirkelslutning« blevet formuleret saaledes: ved Nytten forstaar vi den eller de Kræfter, som er bestemmende for Folks Forbrugsdispositioner; følgelig maa Folks Forbrugsdispositioner altid kunne føres tilbage til Nytten som sidste Bestemmelsesgrund. — Ved en saadan Fremgangsmaade er det aabenbart paa Forhaand udelukket, at der kan fremkomme nogen Modstrid mellem de af Teorien opstillede Sætninger og de reale økonomiske Kendsgerninger. Forudsætningen for, at man kan tale om empiriske Sætninger er jo netop, at man kan forestille sig saadanne Situationer, at Sætningerne ikke er sande¹).

Naar *Cassel* taler om den ligelige Behovstilfredsstillelse, kan dette kun have empirisk Mening, hvis Graden af Behovstilfredsstillelse kan maales ad anden Vej end ved at se paa de Priser, der fremkommer som Resultat af Efterspørgslen efter Varerne. Derfor er Cassels Afvisning af en psykologisk Teori om Behovstilfredsstillelsen eller Nytten ensbetydende med, at han afskærer sig fra at lave andet end en blot og bar formel Teori. — Omvendt gælder om *Marshall*, at han tilsigter at give en psykologisk Forklaring, men ikke opnaar det, fordi han giver en »Cirkeldefinition« af, hvorledes Behovenes Styrke kan maales. Naar han siger, at dette kun kan ske indirekte, »by the outward phenomena, to which they (Behovene) give rise«, henviser han jo netop til de Fænomener, det var Opgaven at give en Forklaring paa ved Hjælp af Behovene²).

Alment kan siges, at Betingelsen for, at man i empiri-

¹) Jvnf. Karl Popper: »Logik der Forschung«, 1935.

²) »Principles«, S. 92. Se ogsaa Siderne 15, 16, 39 m. fl.

risk Forstand kan tale om en Grænsenytteteori er, at saadanne Begreber som »Nytte«, »Grænsenytte«, »Behov«, »Behovsintensitet«, »Preferense« etc. er tilforordnet psykologiske Data, hvis Tilstedeværelse i en given Situation kan paavises uden Benyttelse af de økonomiske Relationer, der skal forklares kausalt ved Hjælp af disse psykologiske Data.

Om den østrigske Udformning af Grænsenyttelæren, den subjektivistiske Værdilære gælder, stort set, at den overhovedet ikke opfylder denne Betingelse. Hos de senere Forfattere synes dette til Dels at være bevidst; de hævder selv, at deres Teori ikke forudsætter nogen Erfaringspsykologi, de frasiger sig enhver Tilknytning til den hedonistiske Psykologi, og de paastaar, at Værdilærens Sætninger med Nødvendighed er gyldige for al økonomisk Handlen¹⁾. Naar Østrigerne saaledes tillægger deres Værdilære a priori Gyldighed, er det aabenbart fordi der er Tale om Sætninger, som logisk set er nødvendige Konsekvenser af en bestemt Opfattelse af, hvad der skal forstås ved »økonomisk Handlen« — og saa er det jo ikke mærkeligt, at de maa gælde for al »økonomisk Handlen«. Men de lærer os da ikke noget om, hvorledes Folk faktisk handler og hvorledes Værdidannelsen faktisk foregaar. — Hvis Østrigerne derimod virkelig vedkendte sig at være Hedonister, saadan som utvivlsomt Jevons vilde have gjort det, var der god Mening i at sige, at deres Teori udsagde noget om, hvordan Folk faktisk handler — blot vilde det saa være en forkert Teori herom. Som den subjektivistiske Værdilære nu foreligger, kan den maaske bedst betegnes som en pseudo-psykologisk Teori, hvis væsentligste Indhold er helt formelt.

VII

Som Sammenfatning af de foregaaende Betragtninger kan siges, at Grænsenyttelæren kan opfattes paa flere forskellige Maader, og at den mest afgørende Inddeling af disse maa foretages efter, om man opfatter den som en formel, hypotetisk-deduktiv Teori eller som en empirisk Lære, der siger noget om Lovene for den

¹⁾ Se f. Eks. den anførte Artikel af Ludwig Mises. Videre Samleværket: »Probleme der Wertlehre« I—II, samt Lionel Robbins: »An essay on the nature and significance of economic science«, der er stærkt paavirket af Østrigerne.

faktiske Efterspørgsel. Disse to forskellige Opfattelser udelukker i og for sig ikke hinanden, principielt set, tværtimod kunde de udmærket tænkes at supplere hinanden, saadan som Deduktion og Induktion supplerer hinanden indenfor Naturvidenskaberne — men faktisk er det ikke helt nemt at bringe Harmoni mellem dem, saadan som Grænsenyttelæren nu engang er udformet.

I den formelle Teori, den rene Økonomi, interesserer man sig først og fremmest for den logiske Sammenhæng mellem de forskellige Sætninger, for Spørgsmaalet hvilke Grundsætninger der er nødvendige og tilstrækkelige for at bevise de følgende Sætninger, eller Spørgsmaalet hvilke Konsekvenser det faar, om man indfører forskellige specielle Forudsætninger. Den klareste og korrekteste Fremstilling af en saadan formel, deduktiv Teori vilde man faa, hvis man kun benyttede Udtryk, som ikke har anden Mening end den, der er fastlagt gennem Definitioner og Grundsætninger, d. v. s. hvis man benyttede Tegnsymboler i Lighed med Matematikens eller Logistikens. En saadan ideal Formulering er endnu ikke tilvejebragt, men de matematisk orienterede Økonomer har gjort betydelige Fremskridt i den Retning, og har derved i høj Grad bidraget til at skabe Klarhed og Præcision i Tankegangen. Kun ad denne Vej er det lykkedes at give en kvantitativ Formulering af Teorien, hvilket er af overordentlig Betydning, naar man skal give sig i Lag med statistiske Undersøgelser.

Som det modsatte Yderpunkt staar den subjektivistiske Formulering i en pseudo-psykologisk Terminologi, som hovedsagelig har virket i Retning af at konservere en Række Uklarheder og tvivlsomme Paastande. Ludwig Mises betegner sin Værdilære med det græske Ord »Katallaktik«, hvilket saavidt jeg forstaar betyder saa meget som Valglære eller Valgteori. Dette er jo forsaavidt træffende, som man, hvis man kunde rense denne Teori for alle de psykologiske Bibetydninger, der hæfter ved Udtrykkene »Nytte«, »subjektiv Værdi«, »Vurdering«, »Formaal«, etc. netop vilde faa en formel Teori svarende til den matematisk formulerede.

Opfattet som en formel Teori er Grænsenyttelæren eller Valghandlingsteorien i og for sig ikke specielt en Lære om Efterspørgslen; de formelle Sætninger kan lige saa godt fortolkes som handlende om noget helt andet, f. Eks. om Produktionslovene. At store Omraader af Efterspørgselsteorien og Produktionsteorien formelt set er helt identiske, kan man f. Eks. se deraf, at man ved parvis at ombytte Ordene Forbrug, Totalnytte, Grænsenytte og Gode-

mængde i Efterspørgselsteoriens Sætninger med Ordene Produktion, Produktmængde, Grænseprodukt og Produktionsfaktor, faar netop de tilsvarende Sætninger i Produktionsteorien. Sætningen om »aftagende Grænsenyttelære« er formelt identisk med Sætningen om »aftagende Grænseproduktivitet«, begge Sætninger er en simpel logisk Følge af de økonomiske Grundprincipper, saaledes som det for Produktionsteoriens Vedkommende er godtgjort af Gloerfelt Tarp¹⁾, og som man for Efterspørgselsteoriens Vedkommende uden større Vanskelighed kan overbevise sig om ved f. Eks. at læse Boehm-Bawerks Fremstilling.

Det Tankeskema, som ligger bag Grænsenyttelæren, er i Virkeligheden det centrale Indhold i hele den økonomiske Ligevægts-teori, der af v. Hayek træffende er blevet betegnet som »a logic of choice« — en Valghandlingens Logik eller Matematik²⁾. Hvad enten Talen er om Produktionens-, Efterspørgsels-, Kapitalrentens- eller andre Ligevægtsproblemer, er det det samme Tanke-skema, der anvendes.

Saalænge Grænsenyttelæren paa denne Maade opfattes som en formel Teori, maa følgende fastholdes:

For det første at det da ikke er nogen Indvending mod Grænsenyttelæren, at den bestaar af Tautologier eller indeholder »Cirkel-slutninger«. Det er netop dens Opgave at klarlægge, hvad der rent logisk kan udledes af de i Forvejen opstillede Definitioner og Grundsætninger.

For det andet er det en Følge heraf, at man ikke kan indvende mod Grænsenyttelæren opfattet paa denne Maade, at den »bygger paa en forældet Psykologi«. Den rene Teori bygger overhovedet ikke paa nogen Psykologi og kan hverken verificeres eller omstødes ved Henviisning til nogen psykologisk Undersøgelse.

For det tredje kan siges, at det, der er de store Stridspunkter mellem de forskellige Grænsenytteteoretikere, ikke vilde foreligge, hvis alle klart holdt sig til en helt formel Formulering af Teorien. De store Divergenser opstaar først, naar et psykologisk Indhold fortolkes ind i Teorien — og maaske især, naar dette sker paa en uklar og flertydig Maade.

For at Teorien skal faa et empirisk Indhold er det, som

¹⁾ »Den økonomisk definerede Produktionsfunktion og den heterogene Fremstillingsproces«, Nordisk Tidsskrift for teknisk Økonomi, 1937. Jvnf. Erik Schmidt: »Økonomisk definerede Produktionsfunktioner«, samme Sted, 1939.

²⁾ v. Hayek: »Economics and knowledge«, *Economica*, 1937.

paavist, nødvendigt at alle Begreber gennem Realdefinition tilforordnes bestemte faktiske Forhold. Dette kan ske paa forskellige Maader. Et Eksempel er de tidligere refererede Fisher'ske Definitioner af »Behov« og »Nytte«, hvorved disse Begreber tilforordnes Bytteforhold mellem Varekvanta. Ligesaa vel kunde man vedtage at give disse Begreber et bestemt biologisk eller psykologisk Indhold.

Den ekonometriske Skole indenfor Økonomien interesserer sig udelukkende for at bygge paa saadanne Observationer, som hidrører fra det, man i Almindelighed kalder den økonomiske Statistik, d. v. s. Tal for Varepriser, Varemængder, Husholdningsbudgetter etc. Hvorvidt der gennem Studiet af disse Data kan opnaas frugtbare Resultater, maa Tiden vise. Som tidligere fremhævet, synes det imidlertid ensidigt at stille sig paa det Standpunkt, at kun Undersøgelser over Data af denne Art er af Interesse.

Indrømmes maa dog, at det i endnu højere Grad gælder om den psykologiske Undersøgelse af Efterspørgslen, at først Tiden kan vise, om der kan opnaas frugtbare Resultater ad den Vej. Til Trods for alle de drabelige Debatter om Grænsenyttelærens psykologiske Forudsætninger etc. har der jo hidtil ikke været gjort noget Forsøg paa at basere Grænsenyttelæren paa solid, empirisk Viden om psykologiske Forhold. I en følgende Artikkel skal dette tages op til nærmere Behandling.
